

Zdjęcie
nie dostępne
w wersji
internetowej

Portret Szymona Dankowicza. Źródło: M. Balaban, „Historja Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304-1868”, Kraków 1936, ss. 656-657

A portrait of Szymon Dankowicz. From: M. Balaban, “Historja Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304-1868”, Kraków 1936, pp. 656-657

ALICJA MAŚLAK-MACIEJEWSKA

SZYMONA DANKOWICZA PROJEKT ZBIERANIA PRZYSŁÓW ŻYDOWSKICH (1862) I JEGO KRYTYKA

SZYMON DANKOWICZ'S PROJECT OF JEWISH PROVERB COLLECTION (1862) AND A CRITICAL VIEW THEREOF

W marcu 1862 roku na łamach „Jutrzenki”, ukazującego się w Warszawie polsko-żydowskiego dwutygodnika, opublikowany został artykuł pt. *Przysłowia i przypowieści zawarte w dziełach rabinicznych*, w którym opisano pomysł zebrania „przysłów i przypowieści hebrajskich, rozrzuconych po dziełach rabinicznych późniejszych od Talmudu wieków” (Dankowicz 1862a).

Autorem tego projektu był Szymon Dankowicz (1834-1910), urodzony w Częstochowie absolwent wrocławskiego Żydowskiego Seminarium Teologicznego. W tamtym okresie Dankowicz mieszkał i uczył się w Warszawie – studiował najpierw w Akademii Medyko-Chirurgicznej, a od 1862 roku na Wydziale Filologiczno-Historycznym Szkoły Głównej. Kształcił się także w sposób nieformalny – jako uczestnik spotkań kółka samokształceniowego, zwanego „salonem młodej inteligencji żydowskiej”, podczas których dyskutowano na temat kultury i historii Żydów, dziejów Polski, sytuacji politycznej, a także najnowszych utworów literackich i publikacji naukowych. Aktywnie udzielał się również w warszawskich kręgach postępowych, a po

In March 1862 a Judeo-Polish bi-weekly magazine “Jutrzenka” [Dawn] published an article titled *Proverbs and Parables in Rabbinical texts*, which discussed the idea of collecting “Hebrew proverbs and parables, scattered throughout rabbinical works created after the Talmud” (Dankowicz 1862a).

The author of this project, Szymon Dankowicz (1834-1910), was born in Częstochowa and graduated from the Jewish Theological Seminary in Breslau. At the time Dankowicz lived in Warsaw, studying at the Medical Academy and – since 1862 – at Warsaw University (Szkoła Główna) at the Department of Philology and History. Additionally, he attended a self-study group called “young Jewish intelligentsia salon,” where students discussed Jewish history and culture, Polish history, political situation, new literature, and academic publications. He was also active in Warsaw progressive circles, and after Markus Jastrow left Warsaw, he took part in the competition for the preacher position in the synagogue on Daniłowiczowska Street. Fluent in Polish, he was also famous for his patriotism and supposedly participated in the January Uprising. In 1868 he became a preacher in a progressive synagogue in Kraków, where he gave

wyjeździe Markusa Jastrowa z Warszawy stanął nawet do konkursu na posadę kaznodziei w synagodze przy ul. Daniłowiczowskiej. Znał bardzo dobrze język polski i słynął ze swojej patriotycznej postawy – miał na przykład brać udział w powstaniu styczniowym. W 1868 roku został kaznodzieją synagogi postępowej (Tempel) w Krakowie, gdzie wygłaszał polskie kazania, a w późniejszym okresie był rabinem i nauczycielem w kilku mniejszych gminach. Na przełomie lat 80. i 90. XIX wieku był rabinem naczelnym Bułgarii (Maślak-Maciejewska 2013a; 2013b). Aż do ostatnich lat biografia i działalność Dankowicza nie budziły większego zainteresowania badaczy i jego postać pozostawała niemal zupełnie nieznana. Wyjątkiem był projekt opisany w artykule *Przysłowia i przypowieści*, który ze względu na swój pionierski charakter był kilkakrotnie, aczkolwiek krótko, wspomniany (Zinberg 1978: 62; Szacki 1947: 254; Schumacher-Brunhes 2009: 213; Eisenbach 1972: 315)¹.

Tekst *Przysłowia i przypowieści* był przejawem zainteresowania Dankowicza historią, tradycją i literaturą Żydów, a także pierwszą w jego dorobku pracą o charakterze naukowym. W artykule tym autor zauważał, iż w przeciwieństwie do przysłów i aforyzmów talmudycznych, przysłowia z literatury rabinicznej nie zostały zebrane, a z powodu tego, że są rozproszone i słabo dostępne, nie wzbudzały dotychczas należytego im zainteresowania. Dankowicz podkreślał, że stworzenie zestawienia „zawierającego w sobie wszystkie przysłowia i przypowieści po licznych dziełach rabinicznych rozsiane” byłoby bardzo szerokim i czasochłonnym projektem. Dlatego też czytelnikom „Jutrzenki” proponował jedynie niewielki wybór, który traktował jako ewentualny wstęp do dalszych prac na tym polu, jeśli zagadnienie wzbudzi ich zainteresowanie. Przygotowany przez niego i opublikowany w trzech częściach na łamach „Jutrzenki” zbiór obejmował w sumie dwanaście przysłów, które pochodziły z tekstów średniowiecznych i wczesnonowożytnych autorów, takich jak Izaak ben Szeszet, Solomon Almoli, Eliezer Aszkenazy, Berachia ha-Nakdan (Dankowicz 1862a; 1862c; 1862d). Dankowicz zawsze podawał

sermons in Polish; later he became a rabbi and a teacher in several smaller communities. In the late 1880s and early 1890s he was the chief rabbi of Bulgaria (Maślak-Maciejewska 2013a; 2013b). Until recently Dankowicz's life and activities did not draw the attention of scholars and he was practically unknown, with the exception of the project presented in “Jutrzenka,” which – due to its pioneering nature – has been mentioned by several authors (Zinberg 1978: 62; Szacki 1947: 254; Schumacher-Brunhes 2009: 213; Eisenbach 1972: 315)¹.

Proverbs and Parables shows Dankowicz's interest in Jewish history, tradition and literature; it was also his first academic paper. In the article Dankowicz points out that – unlike Talmudic proverbs and aphorisms – the proverbs from rabbinical literature have never been collected and are not very popular because they are scattered and difficult to find. Moreover, he did realise that creating a collection of “all the proverbs and parables, scattered throughout numerous rabbinical works” would be a time consuming, arduous task. That is why his proposition for “Jutrzenka” readers involved only a small selection of the material, a possible introduction for further work should it prove interesting to them. The collection published in the magazine had three parts and consisted of twelve proverbs from medieval and early modern authors like Isaac ben Sheshet, Solomon Almoli, Eliezer Ashkenazy

1| *Inicjatywa ta została już wcześniej częściowo przede mną omówiona w: Maślak-Maciejewska 2013a: 30-35.*

1| *I have already partially discussed this initiative in: Maślak-Maciejewska 2013a: 30-35.*

ich dokładne tłumaczenie na język polski, a niekiedy też ich oryginalne brzmienie w języku hebrajskim. W przypadku, kiedy istniała taka analogia, podawał również polski odpowiednik danego przysłowia – podobieństwo między nimi dotyczyło zazwyczaj treści, nie zaś sposobu, w jaki dana myśl została ujęta. Swoją polską odpowiednik znalazło osiem z dwunastu przysłów z tego zestawienia. Były to następujące pary (jako pierwsze podawane rabiniczne, jako drugie – polskie):

- „Pokarm dla wszystkich stworzeń z nieba przychodzi” oraz „Kogo Pan Bóg stworzy, tego głodem nie umorzy”.
- „Po śmierci stał się świętym” oraz „Każdy nieboszczyk dobrym był”.
- „Do pszczoły: *nie chcę twego miodu, ani też żądła twójego*” oraz „Nie daj, nie łaj”.
- „Jak się tylko odwrócę, to już o mnie zapomnisz” oraz „Co z głowy, to z myśli”.
- „Koszula dotyka się mnie bardziej, jak całe moje ubranie” oraz „Bliższa koszula ciału od sukni”.
- „W czasie biedy, człowiek wraca do Boga” w „Kiedy trwoga, to do Boga”.
- „Póki żelazo gorące, możesz je kuć” oraz „Kuj żelazo, póki gorące”.

Dankowicz nie odniósł się do kryteriów, jakimi kierował się przy wyborze tekstów. Wydaje się jednak, że ważne było właśnie istnienie tych podobieństw. Nie byłoby to zaskakujące zważywszy na fakt, że rok 1862 był czasem postępującej polonizacji warszawskiego środowiska postępowego i okresem zbliżenia żydowsko-polskiego.

W przypisie do artykułu poprzedzającego pierwszą część zestawienia przysłów i objaśniającego całą koncepcję, znalazła się uwaga, która każe spojrzeć na projekt Dankowicza także z punktu widzenia historii folklorystyki i etnografii żydowskiej. Wezwał on bowiem czytelników, niejako na marginesie i przy okazji swojego projektu, do zainteresowania się żydowską tradycją ludową i do zbierania żydowskich przysłów oraz podań ludowych: „Przy tej

and Berachia ha-Nakdan (Dankowicz 1862a; 1862c; 1862d). Dankowicz always presented their Polish translation and sometimes also their original Hebrew versions. If there was an analogical Polish proverb, he would always provide it. However, these similarities usually concerned the content, not the form. Eight out of the twelve proverbs had their Polish counterparts. These were (the first is rabbinical, the second – Polish):

- “The food for all creatures comes from heavens” and “God's creations don't go hungry.”
- “He become a saint after his death” and “Every departed was a good person.”
- “To the bee: *I don't want your honey nor your stinger*” and “Don't give, don't scold.”
- “You'll forget me once I'm gone” and “Out of sight, out of mind.”
- “The shirt is closer to me than my other clothes” and “A shirt is closer to the body than the dress” [Blood is thicker than water].
- “A poor man returns to God” and “When in fear, God is near.”
- “Until iron is hot, work with it” and “Strike while the iron is hot” [Make hay while the sun shines].

Unfortunately, Dankowicz does not explain why he has chosen these examples and not others, but it seems likely that the equivalency of proverbs was the key, especially considering the fact that 1862 saw an increase in the rate of Polonization of Warsaw's progressive Jews and generally it was the time of closer relations between Jews and Poles.

Dankowicz's project can be also approached from the perspective of the history of folkloristics and Jewish ethnography. In the introduction to the article preceding the first part of the

Ilustracja
nieдоступna
w wersji
internetowej

Nagłówek czasopisma „Jutrzenka”. Źródło: „Jutrzenka”, nr 12, 1862
“Jutrzenka” headline. Source: “Jutrzenka”, no. 12, 1862

Ilustracja
nieдоступna
w wersji
internetowej

Przypis do pierwszego listu Szymona Dankowicza opublikowanego na łamach „Jutrzenki”, w którym wysuwa on propozycję zbierania przysłów „z ust ludu żydowskiego”. Źródło: „Jutrzenka”, nr 12, 1862

The footnote from Dankowicz's first letter published in “Jutrzenka,” where he presents his idea of collecting proverbs “from the people.” Source: “Jutrzenka,” no. 12, 1862

sposobności, niechaj mi wolno będzie wyrazić życzenie, aby współwyznawcy nasi zajmowali się zbieraniem z ust ludu żydowskiego przysłów, podań, a nawet szczególnych zwrotów żargonu żydowskiego, przez co niejedno, co jeszcze dotychczas grubą mgłą niewiadomości i domysłów jest pokryte, wykryć i wyświecić się dało” (Dankowicz 1862a).

Z cytowanego apelu wynika, że przysłowia ludowe traktował na równi z talmudycznymi i rabinicznymi jako element tradycji żydowskiej i ważne źródło do badania historii Żydów. Dankowicz doceniał nie tylko wagę przysłów jako źródła historycznego, ale także zwracał uwagę na ich znaczenie tożsamościotwórcze. Zauważał, że przysłowia „stanowią filozofię ludu” oraz są „spójnią, łączącą obecne pokolenie z przeszłymi we względzie ich cywilizacji” (ibidem). W przypadku tradycji Żydów polskich częścią tej spuścizny były także teksty jidyszowe, „żargonowe”, i dlatego je również uwzględnił w swym apelu. Odwoływał się przy tym do faktu, iż poszczególne narody mają żywą tradycję zbierania i pielęgnowania swoich „zabytków przeszłości”. Z tekstu wynika, że uznawał Żydów za odrębny naród, w rozumieniu grupy etnicznej. Nie była to jego pierwsza wypowiedź na ten temat – już dwa lata wcześniej wzbudził kontrowersje na zebraniu kółka samokształceniowego, kiedy stwierdził, iż Żydzi nie przestali być narodem (Kraushar 1910: 27). W integracjonistycznie nastawionych kręgach postępowych typowa była postawa przeciwna, co jest widoczne w krytyce, z jaką spotkał się projekt Dankowicza.

Dwa tygodnie po publikacji tekstu Dankowicza, na łamach „Jutrzenki” odpowiedział nań Hilary Glatstern (1827-1874), działacz warszawskich kręgów postępowych, zagorzały przeciwnik języka jidysz i wyraziciel asymilatorskich, propolskich poglądów. Glatstern już na wstępie swojego bardzo krytycznego listu zaznaczył, że czytając tekst Dankowicza „czuł się na chwilę zacofniętym o kilka dziesiątek lat”. Zakwestionował on samą koncepcję publikowania przysłów rabinicznych na szczupłych łamach „Jutrzenki” – uznał to zagadnienie za zbyt szczegółowe

proverb collection, which explained the whole concept, Dankowicz appealed to his readers, almost as if by accident, to get interested in Jewish folk traditions and collecting Jewish proverbs and legends: “I would like to use this opportunity to ask my fellow Jews to collect Jewish proverbs, legends and even special Jewish collocations and sayings, which will help us to unveil, present and explain this, which is still hidden by ignorance and speculations” (Dankowicz 1862a).

This fragment shows that for Dankowicz folk proverbs were as important as Talmudic and Rabbinical ones; an element of Jewish tradition and an important source in the studies of Jewish history. Dankowicz valued not only the importance of proverbs as a historical source, but also noticed their significance for identity creation processes. According to him, proverbs were “the philosophy of the people” and “a bridge between the current and past generations” (ibidem). In the case of Polish Jews, this tradition was also made of texts in Yiddish, or dialectal texts, so they were included in the appeal. Dankowicz argued that the tradition of collecting and taking care of “relics of the past” is alive among other nations. The text suggests that he considered Jews a separate nation (understood as an ethnic group). It was not the first time when he expressed such opinion. Two years before he aroused controversy when – during the self-study group's meeting – he said that Jews were still a nation (Kraushar 1910: 27). Pro-assimilation progressive circles usually adopted the opposite point of view, clearly seen in the criticism of Dankowicz's project.

Two weeks after Dankowicz's publication, “Jutrzenka” published a response written by Hilary Glatstern (1827-1874), an activist in Warsaw progressive circles and a staunch opponent of the Yiddish language who supported the assimilatory, pro-Polish perspective. In the opening

i nieposiadające większego wpływu na „prawidłowe ukształcenie ludu”. Wygłosił także zastrzeżenia odnośnie użycia względem Żydów słowa „naród”. Przede wszystkim jednak odniósł się do apelu Dankowicza o zbieranie przysłów „z ust ludu żydowskiego” – Glatstern uznał, że wezwanie to jest formą propagowania języka jidysz i może przyczynić się do zaprzepaszczenia pracy osób usiłujących krzewić wśród Żydów znajomość języka polskiego. Zarzucił inicjatorowi projektu „zbytne zamilowanie do archeologii”, a jego koncepcję określił mianem „dziwnej myśli” i „szczegółnej propagandy usiłującej krzewić żargon żydowski”. Oceniał też, że potencjalne negatywne skutki społeczne proponowanego przedsięwzięcia są większe, niż spodziewane korzyści naukowe: „W chwili, kiedy ku pociesze naszej dla rozproszenia nierozwiniętych pojęć ludu, ze wszech stron odzywają się głosy, aby żargon ten rugować i mową krajową go zastąpić, autor jakby na przekór pragnie rozwoju jego literatury, a tem samym z zupełną świadomością sprowadzić nas na błędną drogę, z której po tylu usiłowaniach pomału schodzić zaczynamy. Pytam się, czy korzyść dla archeologii, z kilkudziesięciu przysłówiów osiągnięta, wynagrodzić nam może stratę społeczną tak wielką?” (Glatstern 1862).

Taki pogląd na język jidysz był zgodny z linią reprezentowaną przez „Jutrzenkę” i był podzielany przez większość warszawskiego środowiska postępowego. List Glatsterna nie pozostał jedynym głosem krytycznym. Podobne wątpliwości miał zapewne też inny, anonimowy korespondent czasopisma z Łowicza, którego listu jednak, ze względu na brak miejsca i zbieżność tematyczną, nie wydrukowano, o czym dowiadujemy się z krótkiej wzmianki w „Jutrzence” (nr 19, 1862).

Dankowicz szybko odpowiedział na łamach „Jutrzenki” na zarzuty Glatsterna (Dankowicz 1862b). Wyraził przekonanie, że zbieranie podań i przysłów w języku jidysz nie wiąże się z propagowaniem tego języka i zaznaczał, że sam jest zwolennikiem zastąpienia go w życiu

sentences of his very critical letter, Glatstern says that reading Dankowicz's text “made him feel as if transported several decades into the past.” He also question the idea of publishing the proverbs in modest “Jutrzenka,” arguing that the project was too detailed and meaningless for “the correct formation of the people.” Moreover, he protested against calling Jews “a nation.” Finally and most importantly, he argued against the idea of collecting proverbs “among the people,” treating this appeal as a form of popularizing Yiddish, which could throw away all the work done by those who tried to popularize Polish among Jews. Glatstern also accused Dankowicz of “loving archaeology a bit too much” and called his idea “strange” and “an example of pro-Yiddish propaganda.” He also estimated that the project's potential negative social consequences outweighed any possible academic gains: “When voices everywhere call for purging that argot and replacing it with the nation's language, which would make many hearts happy, the author opposes that idea and wants to develop Yiddish literature, thus leading us along the wrong path, which we finally were about to leave. I am asking you whether the archaeological gain that a few dozen proverbs deliver outweighs such a massive social catastrophe (Glatstern 1862).

This approach to Yiddish was promoted in “Jutrzenka” and most of Warsaw progressive circles agreed with it. Glatstern's letter was not the only instance of criticism against Dankowicz's project. Another, anonymous reader from Łowicz expressed similar concerns. However his letter was not published due to limited space and similar contents, as the magazine explained in a short note (“Jutrzenka” no. 19, 1862).

Dankowicz quickly answered Glatstern's accusations (Dankowicz 1862b). He explained that collecting legends and proverbs in Yiddish does not equal popularizing it, he also

codziennym językiem polskim. Te dwa zadania – propagowanie wśród Żydów polszczyzny oraz gromadzenie podań i przysłów jidyszowych – mogły, jego zdaniem, iść ze sobą w parze. W swej odpowiedzi ponownie podkreślił też, że przysłowia, podania i tradycja ustna stanowią ważną źródło do badania historii Żydów na ziemiach polskich: „We wspomnianym wstępie objawiłem tylko w dopisku swoje życzenie, aby współwyznawcy moi zbierali z ust ludu żydowskiego podania i przysłowia, a nawet szczególne zwroty jego narzecza które, sądzę, mogą przyczynić się niemało do rozjaśnienia ciemnej pierwotnej historii Żydów w krajach polskich. Gdzież tu proszę cię zamiaru, o który mnie p. H. G. tak niesprawiedliwie pomawia? Ze podania ludowe, przysłowia, mogą rzucić światło na pierwotne dzieje nasze w Polsce, tego mi p. H. G., spodziewam się, nie zaprzeczyć” (ibidem).

W dalszej części listu Dankowicz omówił kolejną korzyść, jaka jego zdaniem, może płynąć ze spisywania przysłów i powiedzeń ludowych – wskazywał, że przysłowia, obok podań ludowych i klechd, należą także do tradycji literackiej i mogą stać się bogatym materiałem dla dalszych opracowań i przetworzeń literackich oraz mogą je inspirować. Dostrzegał także ich walor mądrościowy: „[...] wszelkie podania ludowe, klechdy, przysłowia itd., dla pięknej i poczytywnej myśli, jaka się najczęściej w nich kryje, mogą stać się cennym materiałem dla poety chcącego je obrabiać” (ibidem).

Odpowiedź Dankowicza zakończyła dyskusję na temat przedsięwzięcia. W majowych numerach „Jutrzenki” (Dankowicz 1862c; 1862d) ukazała się druga i trzecia część zbioru przysłów rabinicznych, ale nie towarzyszył im żaden szerszy komentarz. W późniejszym czasie Dankowicz nie kontynuował zbierania takich przysłów, a przynajmniej nie opublikował ich. Jego apel o zbieranie porzekadeł i podań ludowych też nie przyniósł rezultatów w postaci podjęcia konkretnych działań i badań. W tym sensie był to projekt nieudany. Sam Dankowicz

emphasised his own support for using Polish in everyday life. He believed that these two tasks – propagating Polish among Jews and preserving Yiddish proverbs and legends – were not mutually exclusive. Once again he argued that proverbs, legends and oral tradition could be an important source of knowledge about Jews in Poland: “In the introduction a small footnote expressed my idea of my fellow Jews collecting proverbs and legends or even special sayings as they circulate among the people, which could contribute to unveiling the secrets of the earliest history of the Jewish people in Poland. The intentions Mr. H. G. accuses me of are not present in this appeal and I am sure Mr. H. G. agrees with me that folk legends and proverbs are able to shed some light on our earliest history in Poland” (ibidem).

Later on Dankowicz discusses another advantage of writing down folk proverbs and sayings. He explains that proverbs, together with folk tales and legends, belong to literary tradition and may constitute rich source of material for further studies and inspirations. Moreover, he pointed out their educational values: “(...) all folk tales, legends, proverbs etc. can be valuable material for any poet wishing to work with them, since they more often than not hide ideas beautiful yet simple” (ibidem).

This response ended the discussion about the project. The May issues of “Jutrzenka” (Dankowicz 1862c; 1862d) published the second and third parts of the collection. However, without any comments. Afterwards Dankowicz did not collect any more proverbs, or just stopped publishing them. Likewise, his appeal for collecting proverbs and folk tales did not result in concrete initiatives or studies. In a way the project was a failure. However, Dankowicz thought it was an important endeavour and referred to it even years later, when he was

uznawał go jednak za ważny i odnosił się do niego jeszcze po latach, będąc kaznodzieją w Krakowie. W 1869 roku dyskutował o projekcie z krakowskim historykiem Józefem Łepkowskim – z pojedynczego listu, zachowanego w Bibliotece Czartoryskich (sygn. Cim. 91 III) dowiadujemy się, iż obiecywał przesłanie historykowi żądanych numerów „Jutrzenki”, w których opublikował przysłowia rabiniczne.

Potencjał projektu Dankowicza był dostrzegany przez mu współczesnych. Odniesiono się do niego np. w posłowie do edycji *Przysłów mów potocznych* Andrzeja Maksymiliana Fredro z 1868 roku. Wskazano tam na fakt, że Dankowicz jako jeden z pierwszych dotknął problemu pochodzenia i przejmowania przysłów oraz powiedzeń między kulturami – stwierdzono wręcz, że starał się wskazać, które przysłowia żydowskie zostały przejęte przez kulturę polską i na odwrót (Fredro 1868: 45). Niewykluczone, że projekt Dankowicza mógłby się rzeczywiście rozwinąć w tym kierunku, jednak należy zaznaczyć, iż w opublikowanych w „Jutrzence” tekstach aspekt ten nie był w ogóle poruszany. Autor wskazywał jedynie na analogie między przysłowiami rabinicznymi i polskimi, nie wspominając o ewentualnej genezie tych podobieństw.

Mimo iż inicjatywa Dankowicza była bardzo ograniczona i przedstawiała jedynie zarys pewnej koncepcji, należy uznać ją (obok pochodzącego z tego samego okresu projektu Feliksa Kona – zbierania żydowskich piosenek ludowych) za pomysł pionierski na ziemiach polskich. Zbieranie i spisywanie przysłów było jednym z pierwszych przejawów zainteresowania tematyką folkloru żydowskiego. Dwa lata przed ukazaniem się tekstów Dankowicza w „Jutrzence”, Abraham Tendlau opublikował we Frankfurcie nad Menem zbiór żydowskich przysłów, który uznaje się za najwcześniejsze tego typu opracowanie (Tendlau 1860). Dankowicz mógł znać ten zbiór i się nim inspirować, źródła nie pozwalają

a preacher in Kraków. In 1869 he discussed the project with Józef Łepkowski, a historian from Kraków. A letter found in The Princes Czartoryski Library (sign. Cim. 91 III) tells us that Dankowicz promised to send the issues of “Jutrzenka” with the proverbs.

The potential of the project was not lost for Dankowicz's contemporaries. For example, we find a reference to it in the afterword of Andrzej Maksymilian Fredro's *Common proverbs*, published in 1868. The text points out that Dankowicz was one of the first scholars who focused on the problems of proverbs' origins and adapting them from other cultures; it is even stated that Dankowicz attempted to show which Jewish proverbs were adapted by Poles and vice versa (Fredro 1868: 45). Although we might speculate that the project could have developed in that direction, the texts published in “Jutrzenka” did not mention that aspect at all, focusing only on the analogies between Rabbinical and Polish proverbs and providing no information about possible reasons for these similarities.

Although Dankowicz's initiative was very limited in scope and was only a draft of a larger idea, it should be considered – together with Feliks Kon's project of collecting Jewish folk songs – a pioneering work in contemporary Poland. Collecting and writing down proverbs was one of the first expressions of interest in Jewish folklore. Two years before Dankowicz's publication in “Jutrzenka,” Abraham Tendlau published in Frankfurt am Main a collection of Jewish proverbs, considered to be the first collection of this type (Tendlau 1860). Although it is likely that Dankowicz read it and drew his inspiration from it, we cannot know for sure. Dankowicz called upon another source – an extensive anthology titled *Sippurim: Eine Sammlung jüdischer Volkssagen*, edited by Wolf Pascheles, which consisted of legends, biographies and stories about the Prague Jews (Pascheles 1853-64). In his appeal Dankowicz

jednak definitywnie tego rozstrzygnąć. Sam Dankowicz odwoływał się wprost do dzieła o innym charakterze – obszernej antologii pt. *Sippurim: Eine Sammlung jüdischer Volkssagen*, redagowanej przez Wolfa Paschelesa, która zawierała podania, biografie i legendy dotyczące historii praskich Żydów (Pascheles 1853-64). W swoim apelu o zbieranie przysłów Dankowicz wspominał, że powiedzenia, specyficzne zwroty językowe i podania mogą być źródłem historycznym i jako przykład podawał właśnie *Sippurim*. Znacznie dalej szedł natomiast autor w odpowiedzi na krytykę Glatsterna – stwierdził wówczas, że postuluje publikację w języku polskim zbioru podań podobnego do praskich *Sippurim*. Oba teksty – apel i odpowiedź Glatsternowi – pokazują więc, że Dankowicz myślał o zebraniu szerokiego wachlarza tekstów – zarówno sentencji, powiedzeń i specyficznych zwrotów językowych, jak i legend oraz podań ludowych.

Te niezrealizowane plany Dankowicza, opisane na marginesie innego przedsięwzięcia, a następnie szerzej przybliżone właściwie tylko w reakcji na krytykę, z jaką się spotkały, pozostają ciekawym świadectwem zainteresowania folklorem żydowskim już na początku lat 60. XIX wieku. Dankowicz postulował nie tylko traktowanie folkloru jako źródła historycznego, ale także *de facto* przeprowadzenie badań terenowych. W związku z tym, jego projekt wydaje się być warty przypomnienia w kontekście badań nad historią etnografii żydowskiej na ziemiach polskich.

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/N/HS3/04470.

explained that sayings, legends and collocations might be a historical source and gave *Sippurim* as the example. Moreover, responding to Glatstern's criticism, he called for a publication in Polish similar to Pascheles work. Both texts – Dankowicz's appeal and his response to Glatstern's letter – show Dankowicz's plans for collecting a wide range of texts: sayings, proverbs, collocations, legends and folk tales.

These unfulfilled plans, described on a margin of another project and then explained only when defending against criticism, are an interesting illustration of the interest in Jewish folklore in the early 1860s. Dankowicz called for treating folklore not only as a historical source, but conducting actual field studies; it seems worthwhile to recall his project, particularly in the context of studying the history of Jewish ethnography in Poland.

Project funded by National Science Centre in accordance with DEC-2011/01/N/HS3/04470.

Przeł./transl. Jan Sielicki

DR ALICJA MAŚLAK-MACIEJEWSKA

absolwentka historii sztuki i judaistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w 2015 r. uzyskała tytuł doktora. Jej zainteresowania badawcze obejmują dzieje Żydów w XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem Galicji i Krakowa oraz historię judaizmu postępowego na ziemiach polskich. Jest autorką książki pt. „Rabin Szymon Dankowicz (1834-1910) – życie i działalność” (2013) oraz kilku artykułów na temat krakowskiego środowiska Żydów postępowych. Obecnie zatrudniona jest w Instytucie Judaistyki UJ.

Ph.D. ALICJA MAŚLAK-MACIEJEWSKA

graduated from History of Art and Jewish Studies of the Jagiellonian University, where in 2015 she received her Ph.D. degree. Her studies focus on the history of Jews in the 19th century, especially in the Galicia region and Kraków, as well as the history of Progressive Judaism in Poland. Author of “Rabin Szymon Dankowicz (1834-1910) – życie i działalność,” 2013, and a number of articles about progressive Jews in Kraków. Currently she is employed at the Institute of Jewish Studies at the Jagiellonian University.

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY:

- Szymon Dankowicz, 1862a, *Przysłowia i przypowieści zawarte w dziełach rabinicznych*, „Jutrzenka. Tygodnik dla Izraelitów polskich”, nr/no. 12.
- Szymon Dankowicz, 1862b, *Warszawa, d. 6 Kwietnia 1862 r.*, „Jutrzenka. Tygodnik dla Izraelitów polskich”, nr/no. 16.
- Szymon Dankowicz, 1862c, *Przysłowia i przypowieści rabiniczne, zebrane przez S. Dankiewicza (Dalszy ciąg)*, „Jutrzenka. Tygodnik dla Izraelitów polskich”, nr/no. 18.
- Szymon Dankowicz, 1862d, *Przysłowia i przypowieści rabiniczne, zebrane przez S. Dankiewicza (Dokończenie)*, „Jutrzenka. Tygodnik dla Izraelitów polskich”, nr/no. 19.
- Artur Eisenbach, 1972, *Kwestia równouprawnienia Żydów w Królestwie Polskim*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Andrzej Maksymilian Fredro, 1868, *Przysłowia mów potocznych Alex.[!] Max. Fredra*, t./vol. II, Paryż: Księgarnia Luksemburska.
- Hilary Glattstern, 1862, *Warszawa, d. 24 Marca 1862 r.*, „Jutrzenka. Tygodnik dla Izraelitów polskich”, nr/no. 14.
- Alicja Maślak-Maciejewska, 2013a, *Rabin Szymon Dankowicz (1834-1910) – życie i działalność*, Kraków-Budapeszt: Austeria.
- Alicja Maślak-Maciejewska, 2013b, *The Activity of Szymon Dankowicz, the Chief Rabbi of Bulgaria (1889-1891), in the Light of the Sources Produced within the Circles of the Alliance Israelite Universelle*, “Scripta Judaica Cracoviensia”, t./vol. 11, Kraków: Instytut Judaistyki Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Wolf Pascheles, 1853-64, *Sippurim: Eine Sammlung jüdischer Volkssagen, Erzählungen, Mythen, Chroniken, Denkwürdigkeiten und Biographien berühmter Juden aller Jahrhunderte, insbesondere des Mittelalters*, Prag: W. Pascheles.
- Marie Schumacher-Brunhes, 2009, *Les Bilder ou l'expédition statistique dans le canton de Tomaszów*, [w/in] Y. L. Peretz, *Les Oubliés du shtetl – Yiddishland*, Paris: Plon.
- Jakub Szacki, 1947, *Di geszichte fun Jidn in Warsze*, t./vol. II, Nowy Jork: YIVO.
- Abraham Tendlau, 1860, *Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit :als Beitrag zur Volks-, Sprach- und Sprichwörter-Kunde: aufgezeichnet aus dem Munde des Volkes und nach Wort und Sinn erläutert*, Frankfurt am Main: J. Kauffmann.
- Israel Zinberg, 1978, *A History of Jewish Literature*, t. /vol. XIII: *Haskalah at Its Zenith*, Cincinnati: Hebrew Union College Press.
- Israel Zinberg, sygn. Cim 91 III, list do Józefa Łepkowskiego, Archiwum i Zbiór Rękopisów Czartoryskich.